

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.51>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ АКЦІОНЕРІВ У КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ТА ВИКЛИКІВ

Щока С.В.,

*асистент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Щока С.В. Правове регулювання статусу акціонерів у корпоративному управлінні України: аналіз ключових аспектів та викликів.

Дана стаття проводить глибокий аналіз адміністративно-правового регулювання прав акціонерів акціонерних товариств в Україні. Основна увага зосереджена на класифікації прав акціонерів, які поділяються на майнові та немайнові. Майнові права включають право на отримання дивідендів, право на частку при ліквідації товариства, а немайнові – це право голосу на загальних зборах, право на інформацію та інші.

Ретельно аналізується роль і значення загальних зборів акціонерів як основного органу управління акціонерним товариством. Розглядаються процедури скликання, проведення та особливості прийняття рішень на цих зборах.

Висвітлюється обмеження, пов'язані з виплатою дивідендів, аналізуючи чинне законодавство та судову практику. Особлива увага приділяється питанню захисту прав міноритарних акціонерів, включаючи аналіз проблем, що виникають при реалізації їх прав, та обговорення можливих шляхів їх вирішення.

Аналізується нормативно-правова база, що регулює діяльність акціонерних товариств в Україні. Висвітлюються актуальні законодавчі ініціативи та зміни в законодавстві, які впливають на права акціонерів.

Робиться висновок, що огляд практичних випадків із судової практики, зокрема, аналізується низка випадків, пов'язаних з визнанням договорів купівлі-продажу акцій недійсними. Ці приклади демонструють реальні ситуації, з якими стикаються акціонери, та ілюструють, як судова практика впливає на розвиток корпоративного права в Україні.

Ключові слова: акціонерне товариство, захист прав акціонерів, корпоративні спори, адміністративно-правове регулювання, фондовий ринок.

Shchoka S.V. Legal regulation of the status of shareholders in corporate governance of Ukraine: analysis of key aspects and challenges.

This article conducts a deep analysis of the administrative-legal regulation of shareholders' rights in joint-stock companies in Ukraine. The main focus is on the classification of shareholders' rights, which are divided into property and non-property rights. Property rights include the right to receive dividends, the right to a share in the liquidation of the company, while non-property rights include the right to vote at general meetings, the right to information, among others.

The article thoroughly examines the role and significance of the general meeting of shareholders as the main governing body of a joint-stock company. The procedures for convening, conducting, and the specifics of decision-making at these meetings are discussed.

The article highlights the limitations related to the payment of dividends, analyzing current legislation and judicial practice. Special attention is given to the issue of protecting the rights of minority shareholders, including an analysis of the problems that arise in the exercise of their rights, and discussing possible solutions.

The normative-legal base regulating the activities of joint-stock companies in Ukraine is analyzed. Current legislative initiatives and changes in the law that impact shareholders' rights are illuminated.

The article concludes with a review of practical cases from judicial practice, particularly analyzing a series of cases related to the invalidation of share purchase agreements. These examples demonstrate real situations faced by shareholders and illustrate how judicial practice influences the development of corporate law in Ukraine.

Key words: joint-stock company, protection of shareholder rights, corporate disputes, administrative and legal regulation, stock market.

Актуальність теми. У сучасній економіці роль акціонерних товариств у корпоративному секторі України стає все більш значущою, враховуючи їх вплив на національний ринок капіталу та інвестиційний клімат країни. Водночас, виникаючі складнощі в корпоративному управлінні, особливо стосовно захисту прав міноритарних акціонерів, вимагають детального аналізу та вдосконалення нормативно-правової бази. Правове регулювання акціонерних товариств є ключовим елементом для забезпечення прозорості, справедливості та ефективності корпоративного управління, що ставить перед дослідниками завдання глибокого вивчення та аналізу існуючих законодавчих механізмів та практик їх застосування.

Аналіз наукових публікацій з цієї теми. Проблемі, яка розглядається у даному контексті, приділено значну увагу в науковій сфері. Зокрема, цю тематику досліджували такі відомі автори, як О.М. Вінник, В.С. Щербина, І.В. Спасибі-Фатєєва, О.В. Паплик, А.В. Попова та інші. Важливо зазначити, що рішення з цієї проблематики також висвітлюються в нормативно-правових актах України, а також у Законі України «Про акціонерні товариства» та інших. Проте, незважаючи на численні дослідження цієї проблеми, вона залишається актуальною та продовжує привертати увагу науковців.

Метою статті є аналіз адміністративно-правового регулювання статусу акціонерів у корпоративному управлінні України, з особливим акцентом на майнові та немайнові права акціонерів, обмеження щодо виплати дивідендів та захисту їх інтересів. Стаття має на меті визначити ключові виклики та недоліки в існуючій правовій системі, що впливають на ефективність корпоративного управління, та запропонувати шляхи їх усунення. Також передбачається розгляд судової практики, що стосується захисту прав акціонерів, з метою оцінки ефективності застосування законодавчих норм у реальних корпоративних спорах. Автор ставить перед собою основне **завдання** – вивчити основні способи становлення акціонера, спробувати проаналізувати діяльність Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) як основного правового регулятора в сфері акціонерних відносин та визначити основні проблеми й виклики у сфері захисту прав акціонерів.

Виклад основного матеріалу. В контексті адміністративно-правового регулювання, права акціонерів акціонерних товариств в Україні можуть бути поділені на майнові та немайнові категорії. Майнові права відносяться до економічних інтересів акціонерів, тоді як немайнові відображають їхню участь у управлінні товариством, надаючи право голосу на загальних зборах та доступ до інформації. Така класифікація широко використовується у науковій літературі [1].

На загальних зборах акціонерів, які є основою для стратегічного розвитку товариства та координації дій серед акціонерів, встановлюється розмір та приймається рішення про виплату дивідендів за простими акціями [2]. Згідно законодавства України, конкретний розмір дивідендів для привілейованих акцій різних класів прямо вказується у статуті акціонерного товариства.

В управлінні акціонерними товариствами існують певні законодавчі обмеження щодо виплати дивідендів. Такі обмеження розроблені для захисту інтересів акціонерів, кредиторів та інших зацікавлених сторін. Акціонерне товариство не може приймати рішення про виплату дивідендів, якщо:

- 1) звіт щодо результатів емісії не отримав належної реєстрації згідно із законодавчими вимогами;
- 2) власний капітал компанії стає меншим або через таку виплату опуститься нижче за суму його статутного капіталу, резервних коштів та різниці між ліквідаційною та номінальною вартістю привілейованих акцій;
- 3) активи компанії недостатні для задоволення вимог кредиторів з простроченими зобов'язаннями, або після прийняття такого рішення вони можуть виявитися незадовільними для виконання таких вимог.

Акціонерне товариство не може здійснювати виплату дивідендів за простими акціями, якщо:

- 1) товариство має зобов'язання по викупу;

2) дивіденди за привілейованими акціями не були виплачені в повній мірі.

Очевидно, законодавство України прагне максимально захистити акціонерів, забезпечуючи адміністративно-правове регулювання, яке гарантує права акціонерів. Це включає як економічні, так і управлінські привілеї, сприяючи одночасно прозорості та відповідальності у функціонуванні акціонерних товариств. Акціонери, як основні користувачі цих прав, також повинні дотримуватися вимог щодо виплати дивідендів.

Згідно ст. 5 Закону України «Про акціонерні товариства», законодавець визначає, що акціонерами товариства можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Крім цього, держава, представлена уповноваженим органом, що управляє державним майном, та територіальна громада за допомогою органу, що відповідає за управління комунальним майном, також можуть бути акціонерами товариства [3].

Зазвичай акціонерні товариства створюються групою осіб, які вносять кошти чи інші ресурси для формування статутного капіталу, головною метою якого є забезпечення інтересів кредиторів та демонстрація фінансової стабільності компанії. Залежно від розміру внесеного вкладу та кількості акцій, засновники отримують відповідні права та обов'язки. Однією з ключових обов'язків товариства є інформування акціонерів про свою діяльність, фінансові показники та виплата дивідендів відповідно до законодавства та статуту компанії.

Для розуміння способів захисту прав акціонерів важливо знати, яким чином вони стали акціонерами, оскільки це визначає методи захисту їх прав. Проте не слід порівнювати юридичні механізми захисту акціонерів (засновників) та їх інтересів з механізмом захисту міноритаріїв, оскільки в іншому випадку між цими групами може виникнути суперечка щодо захисту своїх прав та інтересів. Загалом існує ряд різноманітних способів, за допомогою яких особа може стати акціонером:

Особа може стати акціонером акціонерного товариства кількома способами. У першому випадку, вона може бути засновником акціонерного товариства та брати активну участь у його діяльності. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначено, що одна особа може засновати акціонерне товариство самостійно, придбавши всі його акції [3]. Інформація про такий акт створення підлягає обов'язковій реєстрації та публікації в порядку, встановленому законодавством. Додатково, ст. 30 Закону України «Про господарські товариства» передбачає, що засновники мають володіти акціями, які у сумі становлять не менше 25% статутного капіталу товариства, протягом щонайменше двох років [4]. Цей норматив встановлений з метою забезпечення стабільності діяльності товариства та відповідальності його засновників.

У своїй праці В.С. Щербина та О.М. Вінник зазначають, що стосовно питання організації товариств, право власності на акцію та виписки з реєстру акціонерів в процесі створення акціонерного товариства відбувається лише після її повної оплати. Процес оплати може розтягнутися у часі майже на два роки – на один рік і 11,5 місяців:

а) шість місяців підписки, на момент настання яких має бути сплачено не менше ніж 10% номінальної вартості акцій (згідно із ч. 3-4 ст. 30 Закону України «Про господарські товариства»);

б) два місяці до установчих зборів, до спливу цього часу має бути сплачено, враховуючи попередній внесок, не менше 30% номінальної вартості акцій (відповідно до ч. 7 ст. 30 Закону України «Про господарські товариства»);

в) у разі неуспішних установчих зборів, їх повторне скликання можливе протягом найближчих двох тижнів;

г) один рік з моменту реєстрації до закінчення якого, акціонери мають повністю оплатити акції, а якщо цього не відбулося, їм дається ще три пільгові місяці для оплати з додатковим навантаженням у 10% річних за прострочку.

У контексті адміністративно-правового регулювання, процес становлення акціонером акціонерного товариства в Україні має кілька ключових моментів. Акціонерне товариство має право на продаж акцій іншим особам у випадку, якщо протягом пільгового терміну в 3 місяці акції не були оплачені. Таким чином, якщо учасник не виконує свій фінансовий обов'язок, він ризикує бути виключеним з товариства [1, с. 112].

Другим шляхом до статусу акціонера є придбання акцій додаткової емісії. Тут особа, бажаючи стати акціонером, повинна пройти кілька етапів: підписати на акції, дочекатися рішення загальних зборів про підтвердження результатів підписки і, зрештою, оплатити придбані акції у визначений законодавством термін [1, с. 112]. Важливо враховувати, що акціонерство не тільки надає

певні права щодо участі в управлінні компанією і отриманні прибутку, але і покладає на акціонера обов'язок дотримуватися вимог і правил, встановлених статутом і законодавством. Це сприяє стабільності та прозорості діяльності акціонерних товариств.

Третім найпоширенішим способом стати акціонером є перехід права власності на акції через укладення відповідних договорів (купівля, продаж, обмін, дарування) або через інші правочини, такі як спадкування. Основними способами такого переходу є укладення договорів (наприклад, договори купівлі-продажу, обміну, дарування) чи інші правочини, як-от спадкування. Зокрема, у випадках спадкування право на акції може перейти на основі заповіту або відповідно до закону про спадкування. Для легітимного переходу права власності важливо дотримуватися всіх законодавчих вимог та процедур, а також мати відповідні документи, такі як свідоцтво про прийняття спадщини, видане нотаріусом [1, с. 113]. Додатково, важливо пам'ятати, що при такому переході права власності новий власник акцій бере на себе всі права та обов'язки попереднього акціонера. Це може включати в себе участь у прийнятті рішень, право на дивіденди та інші аспекти, які визначаються статутом товариства та діючим законодавством.

Ці механізми переходу права власності на акції в адміністративно-правовому контексті важливі для забезпечення стабільності, прозорості та ефективного управління акціонерними товариствами.

В практиці існують численні випадки, коли суд визнав договори купівлі-продажу акцій недійсними. У такому контексті, якщо суд задовольним позов щодо визнання договору і визнав його недійсним, особа, що придбала акції на підставі такого договору, втрачає свій статус акціонера. Тому, звертаючись до питань придбання акцій, необхідно дуже уважно підходити до укладення відповідних угод та вивчення їхньої відповідності законодавству. Також варто зазначити, що згідно в судовій практиці, є достатня кількість випадків, коли договори купівлі – продажу акцій визнавалися судом недійсними, в результаті особа втрачала статус акціонера.

Залежно від обсягу акцій, які належать акціонерам, їх класифікують як міноритарних або мажоритарних. Міноритарні акціонери володіють меншими пакетами акцій, у той час як мажоритарні акціонери мають у своєму володінні великі пакети акцій. Розділяючи акціонерів на міноритарних і мажоритарних, завжди звертають увагу на захист прав та інтересів саме міноритарних. Останніми роками стало очевидним, що захист інтересів як держави-акціонера, так й індивідуальних акціонерів у корпоративних конфліктах є недостатнім. Незважаючи на розвиток корпоративного законодавства в Україні та внесення численних нововведень для заповнення прогалів, проблема удосконалення системи корпоративного управління все ще стоїть гостро [5, с. 94]. До вищенаведеного варто додати думку І.В. Спасибі-Фатєєвої про те, що міноритарні акціонери часто стикаються з такими проблемами як ігнорування їх прав під час прийняття ключових рішень, відсутність виплати дивідендів, а також недостатній доступ до інформації про діяльність товариства [6, с. 20].

Існує ряд осіб, що можуть здійснювати порушення стосовно законних прав та інтересів акціонерів, закріплених у законодавстві та інших документах. Це можуть бути самі акціонерні товариства, їх посадовці, акціонери з вирішальним впливом чи треті сторони. Для захисту цих прав діє закон, який регламентує діяльність акціонерних товариств, враховуючи інтереси окремих осіб, міноритарних акціонерів та суспільства в цілому. Цей закон забезпечує такі механізми як державна реєстрація, контроль за діяльністю, відповідальність посадових осіб та інші права акціонерів [1, с. 118].

У сучасному економічному просторі України роль регулюючих органів у сфері цінних паперів стає все більш вагомим. НКЦПФР виступає як основний правовий регуляторний орган, контролюючи рух цінних паперів на фондовому ринку держави. Її завдання – забезпечення дотримання законодавства, контроль видання та обігу акцій. Крім цього, акціонерні товариства зобов'язані регулярно надавати фінансову звітність для контролю з боку державних органів, а державна реєстрація дозволяє контролювати процеси створення та ліквідації товариств.

Права та інтереси акціонерів захищаються через різні механізми. Основні механізми вирішення спорів розроблені внутрішніми документами акціонерних товариств, при цьому мажоритарні акціонери мають вплив на ці органи. Додатково до внутрішнього захисту, акціонери можуть звертатися до НКЦПФР або до суду для вирішення корпоративних спорів. Ці аспекти відображають складність та багатогранність адміністративно-правового регулювання акціонерних товариств в Україні, вимагаючи від учасників ринку глибокого розуміння правил та норм, що їх регулюють.

Висновки. Отже, у даній статті проведено дослідження адміністративно-правового регулювання прав акціонерів акціонерних товариств в Україні виявляє багатозаровість та складність цієї сфери. З одного боку, існують чіткі норми та регуляції, спрямовані на захист прав та інтересів акціонерів, що включають як майнові, так і немайнові категорії. З іншого боку, практика показує, що існують суттєві виклики, пов'язані з реалізацією цих прав, особливо у випадках міноритарних акціонерів. Незважаючи на наявність законодавчих механізмів захисту, важливим залишається питання їх ефективного застосування та необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази для забезпечення більшої прозорості, справедливості та балансу інтересів усіх учасників корпоративних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінник О.М., Щербина В.С. Акціонерне право: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2000. 544 с.
2. Народний правовий портал «Юрисконсульт». URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/519-158.html>.
3. Закон України, Верховна Рада України, від 27.07.2022 № 2465-IX, «Про акціонерні товариства» <https://ips.ligazakon.net/document/t222465?an=87&scop=17615&fcor=17872>.
4. Закон України, Верховна Рада України, від 19.09.1991 № 1576-ХІІ, «Про господарські товариства». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T157600?an=174&scop=31388&fcor=31547>.
5. Попова А.В. Проблемні аспекти правового регулювання участі міноритарних та мажоритарних акціонерів в управлінні акціонерним товариством. *Управління розвитком*. 2013. № 16 (156). С. 94–96.
6. Спасибі-Фатєєва І.В. Акціонерні товариства: корпоративні правовідносини. Харків: Право, 1998. 256 с.